

Portešová, Šárka

Některé teoretické koncepte talentu a nadání

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. P, Řada psychologická. 2003, vol. 51, iss. P7, pp. [41]-54

ISBN 80-210-3130-1

ISSN 1211-3522

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114270>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ŠÁRKA PORTEŠOVÁ

NĚKTERÉ TEORETICKÉ KONCEPCE TALENTU A NADÁNÍ

Klíčová slova: talent, nadání, koncepce, modely

1. Úvod

Talent a nadání jsou bezesporu tím nejcennějším, co kdy mohla jakákoliv společnost mít. Ve snaze oběma pojmům lépe porozumět jsme sledovali jejich význam. Malá Československá encyklopedie (1986, str. 117) například uvádí pod heslem talent, následující: „1. Hmotnostní jednotka antického a helénistického Řecka a Říma (327g), počítána na 12 uncí, ve středověku početní jednotka označující 240 kusů mincí. 2. Endogenní struktura specifických vloh podmiňující rozvoj specifických schopností, předpokladů pro výjimečně úspěšné vykonávání určité konkrétní činnosti.“

Jak došlo k přenesení původního významu řeckého slova talent, objasňuje Dočkal (1983, str. 123), který cituje výpověď českého propagátora psychoanalýzy B. Brouka. V křesťanském Novém zákoně v Evangelii sv. Matouše najdeme kromě jiných také podobenství o talentech, které pán daroval svým služebníkům. Od té doby se slovo talent začalo používat jako synonymum výrazu „dar Boží“ a označovalo se jím všechno, co je člověku dané, aby mohl úspěšně vykonávat nějakou činnost – tedy nadání. Brouk (cit. Dočkal, 1983) vnímá tedy pojmy jako synonyma a ukazuje, že i v dnešní hovorové řeči se jich jako synonym používá.

Slovo nadání (Begabung, obdarjonnost', gift, nadanie) je odvozené ze slovesného základu „dát“ (v češtině, slovenštině, němčině) a darovat (v ruštině a v angličtině). Z toho vyplývá, jak ukazuje Dočkal (1983), že jev, který tento pojem označuje, chápali lidé kdysi jako něco daného nebo darovaného, na čem nemá člověk sám žádný podíl.

V minulosti se pojmy talent, nadání a zejména genialita, často spojovaly s psychopatologickým chováním. Mělo se například za jisté, že nadání je spojeno s instabilitou a s nejrůznějšími psychopatologickými projevy (Lombroso, cit. Hollingworth, 1942). Jiní se domnívali, že geniové jsou ve skutečnosti nový živočišný druh, u něhož se vyskytují schopnosti, které nenalezneme u žádného člověka.

Hirsch (cit. Hollingworth, 1942, str. 4) říká: „Geniové jsou odlišným druhem. Geniové mohou být definováni pouze prostřednictvím svých jedinečných men-

tálních a temperamentových procesů, rysů, kvalit a produktů činnosti. Génus je nový psychobiologický druh, který se od člověka liší svými mentálními a temperamentovými procesy tak, jako se člověk liší od opice.“

Někdy se můžeme setkat i s názorem, že nadání je hypertrofovaná a vysoce specializovaná schopnost podávat specifické výkony. Nadprůměrný intelektový výkon vzniká například v důsledku specializace. Mozek nadaného nezpracovává všechna data na nejvyšší úrovni, ale je přizpůsoben pouze k jistým (omezeným) druhům intelektových výkonů. Nadanému chybí obecné schopnosti. Carrel (cit. Hollinworth, 1942, str. 4) tvrdí: „Velcí umělci, vědci, filosofové jsou jen zřídka neobyčejnými lidmi (great man). Jsou běžnými lidmi, nadměrně jednostranně vyvinutými.“

Zásadní vědecký výzkum provedl v USA psycholog Lewis Madison Terman. Jednalo se o první longitudinální výzkum nadaných dětí, který svými závěry nejvíce ovlivnil další zkoumání různých aspektů nadání. Šlo o výzkum, který byl zahájen v roce 1921 a trvá v podstatě dodnes, i po Termanově smrti. Celý projekt se zaměřil na systematické zkoumání 1500 nadaných dětí (dnes již geniů v důchodovém věku).

2. Současné koncepte a modely talentu a nadání

I v současnosti se ukazuje, že právě američtí psychologové přispívají největší měrou k poznání a uchopení celé problematiky nadání, a proto považujeme za důležité ukázat na tomto místě jistý vývojový přehled pokusů o vymezení základních termínů tak, jak se vyvíjely v období po Termanovi a jsou dnes jsou dnes běžně užívány v USA a západní Evropě.

Rádi bychom předeslali, že následující přehled výzkumů, definic a modelů není vyčerpávající. Úplný přehled všech koncepcí by bylo jen velmi obtížné v celé šíři postihnout a shrnout, rovněž by přesahoval cíle předkládané práce. Při výběru jednotlivých koncepcí, které jsme zde prezentovali, jsme byli vedeni snahou přiblížit ty, které se nám jevily jako nejčastěji citované, nejznámější nebo nejzajímavější.

Dané modely zároveň chápeme jako jisté koncepte, které vypovídají o stavu současných poznatků o nadání a talentu. Siegler a Kotovsky (1986) se domnívají, že i v budoucnu bude nutné v sestavování podobných modelů zejména vývoje nadání a talentu, pokračovat. Bude však nutné specifikovat počáteční stádium potenciálně nadané osobnosti, sadu přechodových procesů, sadu zkušeností, na jejichž základě by přechodové procesy mohly operovat a konečné stádium, které bude nakonec začleněno do modelu nadaného výkonu.

Mezi definicemi publikovanými v USA v 50. letech měly zásadní význam pro další vývoj bádání v této oblasti dvě definice, jež jsou pravděpodobně citovány ve všech základních, celosvětově uznávaných monografiích i učebnicích.

Jedním z autorů zmíněných definic je Paul Witte (cit. Khatena, 1982), který vyjádřil tvrzení, že : „...nadané nebo talentované je to dítě, které soustavně vykazuje významné výkony v jakékoliv hodnotné oblasti snažení.“ Wittého „hodnot-

né oblasti snažení“ znamenají mnohem víc, než jen existenci jediného kritéria, například IQ. Je více než zřejmé, že právě tím tento autor v mnohém předběhl svoji dobu. Jeho pojetí totiž ukazuje, že nejsou ani tak důležité vlastnosti osobnosti, jako její činy a skutky. O celou generaci později rozvinul a modifikoval tuto myšlenku Renzulli (1986).

De Haan a Havighurst (cit. Khatena, 1982) navrhli definici, která se částečně podobala Wittiho, ale která specifikovala 6 základních oblastí, ve kterých se vyšší schopnost může projevit.

Jsou to:

- intelektová schopnost (intellectual ability),
- schopnost tvořivého myšlení (creative thinking),
- vědecká schopnost (scientific ability),
- schopnost sociálního vůdcovství (social leadership),
- mechanické schopnosti (mechanical skills)
- talenty ve výtvarném umění (talents in fine arts).

I když se často o De Haanově a Havighurstově pojetí hovoří jako o „pouhé definici“, můžeme říci, že se ve skutečnosti jedná o první přístup, který definoval různé možné oblasti nadání a právě v tom je spatřován jeho neocenitelný přínos.

V 70. letech se zvedla vlna kritiky, ostře orientovaná proti tehdejšímu jednostranným elitářským definicím nadání. Tyto definice často zahrnovaly pouze ty druhy nadání, které byly pozorovány u specifických skupin studentů, často bělochů, pocházejících ze střední vrstvy a těch, kteří byli úspěšní ve škole (Richert, 1990).

V této době, v roce 1972, publikoval pracovník amerického ministerstva školství zásadní alarmující zhodnocení tehdejšího amerického stavu školství společně s velmi negativními výsledky dvouletého pozorování nadaných na amerických školách. Zpráva byla přednesena před kongresem USA a zároveň definovala, co je to nadání a nadané dítě a v jakých oblastech se nadání může vyskytnout.

„Nadané a talentované jsou ty děti, které jsou identifikovány kvalifikovanou osobou, a které jsou díky výrazným předpokladům schopni podávat vynikající výkony. Tyto děti potřebují diferencované vzdělávací programy a služby nad rámec běžných služeb, poskytovaných běžnou třídou, aby tak mohly přinést příspěvek sobě i společnosti.“ (cit. Passow, 1993, str. 30).

Oblasti, kde se může nadání nebo potenciální nadání projevit, jsou následující:

- obecná intelektová schopnost,
- specifická akademická schopnost,
- kreativní, produktivní myšlení,
- vůdcovská schopnost,
- umělecké schopnosti,
- psychomotorické schopnosti.

Dodnes se hodnotí její nedocenitelný význam, zejména proto, že jasně deklarovala potřebu věnovat se této problematice na vládní úrovni s apelem, aby byly co nejdříve učiněny zásadní kroky směřující k zabezpečení lepších podmínek

pro nadané. Tak byli nadaní vyčleněni jako zvláštní skupina se specifickými potřebami, která vyžaduje diferencovaný vzdělávací přístup. Uznání skutečnosti, že nadaní mají specifické vzdělávací potřeby a nároky, podnítilo vznik celé řady dalších vzdělávacích institucí a organizací, jejichž cílem bylo soustavně tyto lepší podmínky pro nadané zabezpečovat.

V současné odborné literatuře se již téměř nesetkáváme s jednotlivými definicemi nadání a talentu, ale spíše býváme seznámeni s širše koncipovanými modely, které se snaží postihnout nadanou osobnost v celém jejím rozsahu. Hovoří se o tzv. multidimenzionálním přístupu a jde o postižení nadání nebo talentu jakožto výsledku vzájemného působení osobnostních faktorů, faktorů prostředí a někdy i dalších proměnných, jako je například štěstí a náhoda.

Hříbková (1991, str. 48) uvádí, že se v multidimenzionálním pojetí „o talentu již nehovoří jako o stabilním rysu osobnosti nebo jejím atributu, ale jako o výsledku interakce systému osobnostních vlastností a společensky definovaných možností k činnosti.“

2.1. Abraham J. Tannenbaum – hvězdíkový model

Abraham J. Tannenbaum (1983, str. 86) definuje nadání takto: „Pokud uvažujeme, že rozvinutý talent existuje pouze u dospělých, potom by navrhovaná definice nadání u dětí byla formulována tak, že značí jejich potenciál k tomu, aby se staly uznávanými umělci nebo významnými producenty myšlenek v oblastech činností, které zvyšují morální, fyzický, emocionální, sociální, intelektuální a estetický život lidskosti.“

Tannenbaum (1986) se rovněž zamýšlí nad tím, proč je některé výjimečné chování považováno za nadané a jiné nikoli. Preference těchto hodnocení snad mohou být dle Tannenbauma reflektována ve způsobu, jakým lidé klasifikují a třídí jednotlivé typy talentů jako:

- zřídka (scarcity),
- nadbytečné (surplus),
- množstvím omezené (quota),
- zvláštní (anomalous).

Zřídka talentů: lidé takto talentovaní musí být vždy dostatečně tvořiví, aby byli schopni život ostatních nějak zjednodušit, udělat ho bezpečnějším, zdravějším nebo srozumitelnějším. Do této oblasti řadí Tannenbaum například Abrahama Lincolna, Martina Luthera Kinga, Sigmunda Freuda. Společnost bude vždy tyto talenty uctívat (Tannenbaum, 1986).

Nadbytečné talenty: ti, kteří jsou nositeli daného typu talentu, mají neobvyklou schopnost vzbuzovat v ostatních lidech citlivost prostřednictvím umění, literatury, hudby a filosofie. Pouze několik jedinců může v této oblasti excelovat a ti, kteří se stanou slavnými, jsou často velmi populární (Picasso, Beethoven, Michelangelo, Bach...).

Talenty omezené počtem oceňujících: do této kategorie patří lidé jako lékaři, učitelé, inženýři, právníci..., kteří mají vynikající schopnosti, ale jejich práce je oceňována pouze omezeným množstvím lidí.

Zvláštní talenty: do této skupiny patří talenty, které ukazují, jakých výkonů může lidské tělo nebo mysl dosáhnout. Většinou se jedná o činy, jež někdy mají praktickou hodnotu, jindy slouží pouze k pobavení okolí (Guinesova kniha rekordů). Patří sem například rychlé čtení, schopnost provádět některé matematické operace rychleji než počítač nebo třeba i počet eroticky svedených partnerek Donem Chuanem.

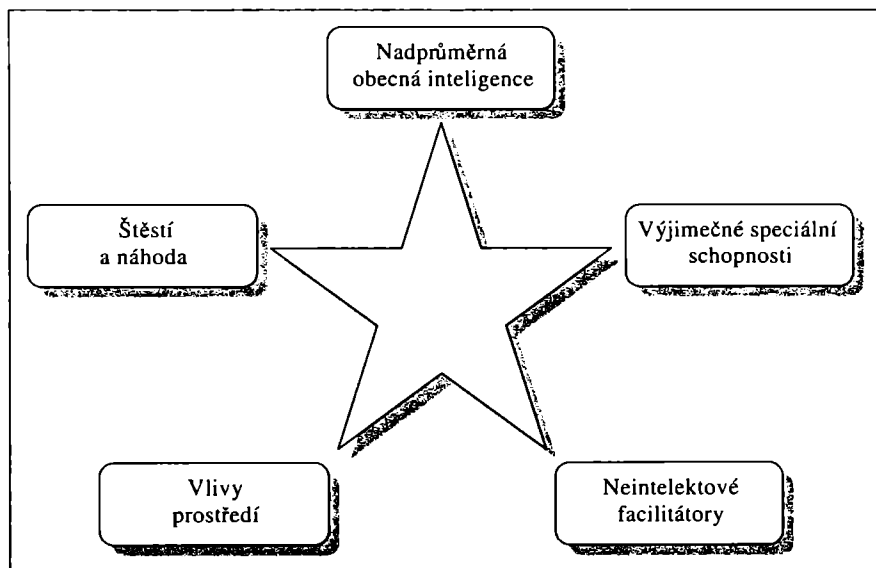
Tannenbaumův model nadání se jako jeden z mála snaží postihnout vztah mezi možností, příslibem (promise), že talent existuje, a jeho naplněním (fullfilment). Vychází ze skutečnosti, že pro úspěch v dospělosti není zapotřebí pouze speciálních osobnostních vlastností a schopností, ale rovněž jistých vnějších událostí, které celý proces usnadňují. Tannenbaum (1986, str. 34) říká, že „vnitřní kvality jedince potřebují speciálním způsobem interagovat s vhodnými vnějšími podmínkami, aby se tak mohla vytvořit magická směs nadání.“

Tannenbaum (1986) tak postuluje (viz

Obr. 1) existenci 5 psychologických a sociálních vazeb, které existují mezi zmíněným příslibem (promise) a jeho naplněním (fullfilment). Úspěch závisí na kombinaci všech těchto zmíněných faktorů, avšak neúspěch může způsobit selhání pouze jediného z nich.

Jedná se o :

- nadprůměrnou obecnou inteligenci (superior general intelligence),
- výjimečné speciální schopnosti (exceptional special aptitudes),
- neintelektové facilitátory (nonintellective facilitators),
- vlivy prostředí (environmental influences),
- náhoda, štěstí (chance or luck).

Obr. 1 Hvězdicový model Tannenbauma

Obecná inteligence: obecnou inteligenci definuje Tannenbaum (1986) jednoduše jako g faktor, reflektovaný v testech obecné inteligence. Připomíná však, že jednotlivé oblasti talentu vyžadují odlišnou míru této obecné schopnosti.

Speciální schopnosti: Tannenbaum (1986) a další (např. Robinson) dokládají, že odhalení speciálních schopností je velmi důležité zejména u jedinců s vysokým IQ. Je totiž bezvýznamné být talentovaným v obecné inteligenci. Tannenbaum (1986) ukazuje, že schopnost vysoce skórovat v inteligenčních testech je neproduktivní na rozdíl od vysokých skóre ve specifických schopnostech, jako například schopnosti řešit matematické problémy nebo chemicky analyzovat úroveň znečištění ovzduší. Nadání musí být tedy dle Tannenbauma (1986) vždy vztaženo k určité oblasti lidské činnosti.

Neintelektové faktory: jsou poměrně těžko měřitelné, protože je vždy obtížné odlišit, jak se osobnostní vlastnosti podílejí na vysokých výkonech, tedy, které z nich jsou za výkon zodpovědné, které jsou jen částečně zodpovědné a které jsou pouze důsledkem, nebo vedlejším produktem skutečného výkonu.

Stojí za to podotknout, že v současné odborné literatuře se ze všech neintelektových faktorů nejvíce pozornosti věnuje motivaci (Renzulli: task commitment), vytrvalosti motivu a úsilí, důvěře ve své schopnosti, síle charakteru a sebepojetí (Olsezewski – Kubilius, Kulieke, Krasney 1988).

Vnější vlivy: vyprahlé kulturní klima nemůže vést k rozkvětu jakéhokoliv lidské schopnosti. Každý z nás žije simultánně v několika světech (rodina, přátelé, společnost, politické, ekonomické instituce...) Společenské podmínky jsou kritické stimuly pro vývoj nadání a talentu. Nadání dnes je něco zcela jiného než v minulých epochách a než v budoucnosti, protože každá dějinná etapa ukazuje své potřeby a disponuje sankcemi. Každá sociální struktura odpovídá odlišně na existenci lidského potenciálu. Za primární vnější faktor se však považuje vliv rodinného prostředí, školy a vrstevníků.

Faktory náhody: jsou ve většině modelů ignorovány a hlavní pozornost se soustřeďuje na vlivy, které jsou snáze pozorovatelné. Je však evidentní, že právě faktory náhody by mohly ozřejmit, proč je například jednodušší predikovat úspěšnost ve škole, než v pozdějším životě. Svoji roli zde jistě hraje také ekonomika, sociální události, zaměstnání, rodina, vlastní zdraví... Jedná se vždy o komplexní skutečnosti, které mohou pomoci talenty protlačit vpřed nebo je naopak zcela potlačit.

Tannenbaum (1986) se domnívá, že pouze takto pojatý psychosociální model nám může dostatečně pomoci pochopit skutečnou podstatu talentu a nadání.

2.2. Joseph S. Renzulli – tříkruhá koncepte nadání

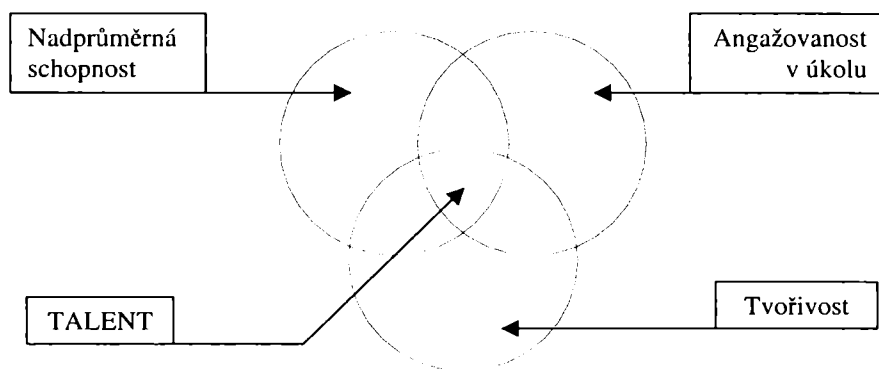
Dle Renzulliho (1986) mají lidé, uznalí za své výrazné výkony, poměrně dobře definovatelnou sadu tří, vzájemně se prolínajících shluků:

- nadprůměrná schopnost (above average ability),
- angažovanost v úkolu (task commitment),
- tvořivost (creativity).

Je důležité upozornit, že žádná z těchto komponent samostatně nadání netvoří. Jedná se totiž o interakci mezi zmíněnými třemi složky (viz).

Nadprůměrná schopnost: může být definována jako obecná schopnost (general ability), tedy schopnost získávat informace, integrovat zkušenosti, následkem čehož vznikají odpovídající adaptivní odezvy na nové situace. Patří sem verbální a numerické usuzování, prostorové vztahy, paměť a slovní plynulost (Renzulli, 1986). Tyto schopnosti jsou většinou měřeny testy obecných schopností nebo obecnými testy inteligence.

Specifické schopnosti (specific abilities): jsou prostředkem k získávání znalostí a dovedností v jedné nebo více specializovaných činnostech nebo v určité omezené oblasti (Renzulli, 1986). Patří sem například takové oblasti jako je chemie, balet, matematika, sochařství, fotografování... Každá specifická oblast se poté dělí na další specifické oblasti a s tím souvisí i nutná přítomnost dalších specifických schopností (fotografování portrétů, krajiny, žurnalistické fotografování...). Přičemž je nutné podotknout, že některé specifické schopnosti mají úzký vztah k obecným schopnostem (matematika), jiné k nim mají vztah vzdálenější (umění).

Obr. 2 Renzulliho tříkomponentový model

Angažovanost v úkolu (task commitment): Renzulli (1986) hovoří o jisté formě motivace, kterou nazývá angažovaností v úkolu. Zatímco motivace se obvykle definuje jako obecně stimulující proces, který spouští odezvu organismu, angažovanost v úkolu znamená energii koncentrovanou na specifický problém nebo specifickou oblast. K často používaným vlastnostem, které nejčastěji obsahuje pojem angažovanost v úkolu, patří vytrvalost, trpělivost, sebedůvěra, víra ve vlastní schopnosti zvládnout obtížný úkol, vnímavost a lepší schopnost identifikovat významné problémy.

Tvořivost (creativity): fluence, flexibilita, originalita myšlení. Jsou to schopnosti, o jejichž podstatě se často diskutuje zejména v souvislosti s tím, zda testy divergentního myšlení, kterými disponujeme, skutečně měří „opravdovou“ tvořivost.

V závislosti na výše uvedeném definuje Renzulli (1986, str. 54) nadání následujícím způsobem: „Nadání se skládá z interakcí mezi třemi základními shluky lidských vlastností – tedy nadprůměrné obecné schopnosti, angažovanosti v úkolu a vysoké úrovně tvořivosti. Nadané a talentované děti jsou ty, které mají nebo jsou schopny rozvinout tuto sadu schopností a použít je v jakékoliv společensky hodnotné oblasti. Dětem, které manifestují nebo jsou schopny vyvinout interakci mezi těmito třemi shluky, vyžadují velkou šíři vzdělávacích příležitostí a služeb, které nejsou běžně poskytovány v normálních programech.“

2.3. Franz Mönks – triadický model

Mönks (1992) přistoupil, v návaznosti na výše zmíněnou kritiku, k modifikaci Renzulliho modelu a navrhl začlenit triádu osobnostních faktorů a triádu faktorů prostředí. Angažovanost v úkolu nahrazuje obecněji „motivací“, která podle něj lépe vystihuje podstatu problému a zahrnuje angažovanost v úkolu, schopnost riskovat, anticipaci, plánování a vyhlídky do budoucnosti. Pojem „nadprůměrná schopnost“ dále nahrazuje pojmem „vysoká intelektová schopnost“. Mönksova triáda rovněž zahrnuje hlavní sociální oblasti, ve kterých se dítě nebo adolescent pohybuje, a těmi jsou rodina, škola a vrstevnická skupina. Vznik a vývoj nadání tedy dle Mönkse závisí z velké části na podporujícím prostředí.

2.4. John F. Feldhusen a jeho koncepce nadání

Feldhusen (1986) tvrdí (viz Obr. 2), že základní komponenty nadání jsou následující:

- obecná inteligence (general intelligence),
- pozitivní sebepojetí (positive self-concept),
- výkonová motivace (achievement motivation),
- talent (talent).

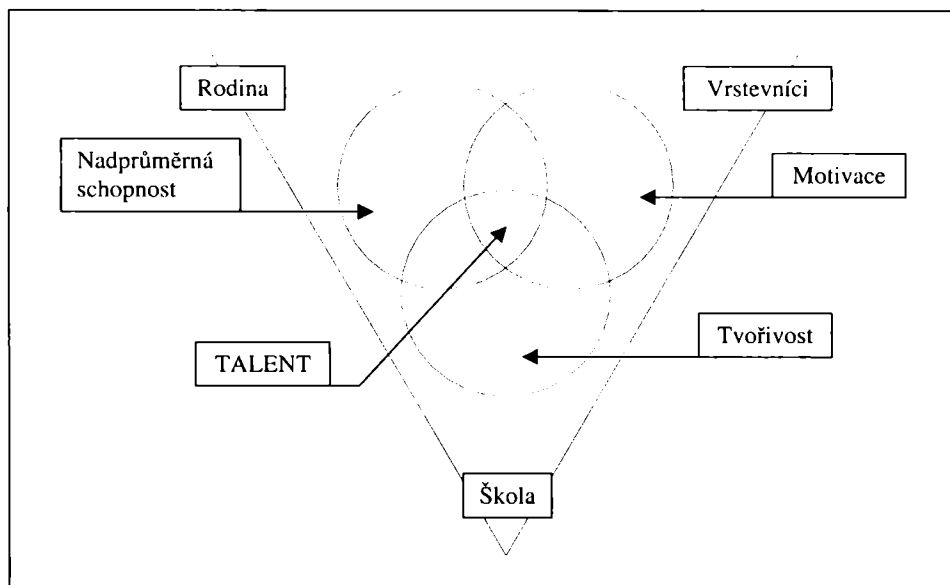
Obecná inteligence: jedná se o schopnost, která zjednodušuje získávání informací a podporuje formálně – operační myšlení. Pro jednotlivé oblasti nadání existují různé nároky na úroveň obecné inteligence (např. matematika versus umění atd.)

Talent: je v pojetí Feldhusena speciální schopnost jako například schopnost v oblasti elektroniky, žurnalistiky, módního návrhářství.... Je často obtížné speciální talenty identifikovat, protože pouze v některých případech je možné použít některé z testů schopností. Přesto považuje Feldhusen správné odhalení talentů za klíčové.

Výše zmíněné komponenty však nejsou jedinými, které tvoří skutečné nadání. Feldhusen (1986, str. 112) podotýká, že: „se jedná pouze o základní komponenty, protože dospělý nadaný člověk je komplexně, plně fungující jedinec, jehož celá psychická a fyzická existence společně s jeho okolím vytváří tvořivé výkony.“

Nedávno však Feldhusen (cit. Gagne, 1993) modifikoval své pojetí. Prezentoval komplexnější model, který předpokládá existenci předčasně rozvinutých ge-

neticky determinovaných schopností. Tyto schopnosti se rozvíjejí prostřednictvím zkušeností z rodiny, školy a vrstevníků díky motivaci, učebnímu stylu, společně s metakognitivními schopnostmi a schopnostmi tvořit. Tyto tři základní elementy (tedy znalosti, metakognice a tvořivost) vytvářejí různé druhy talentů.

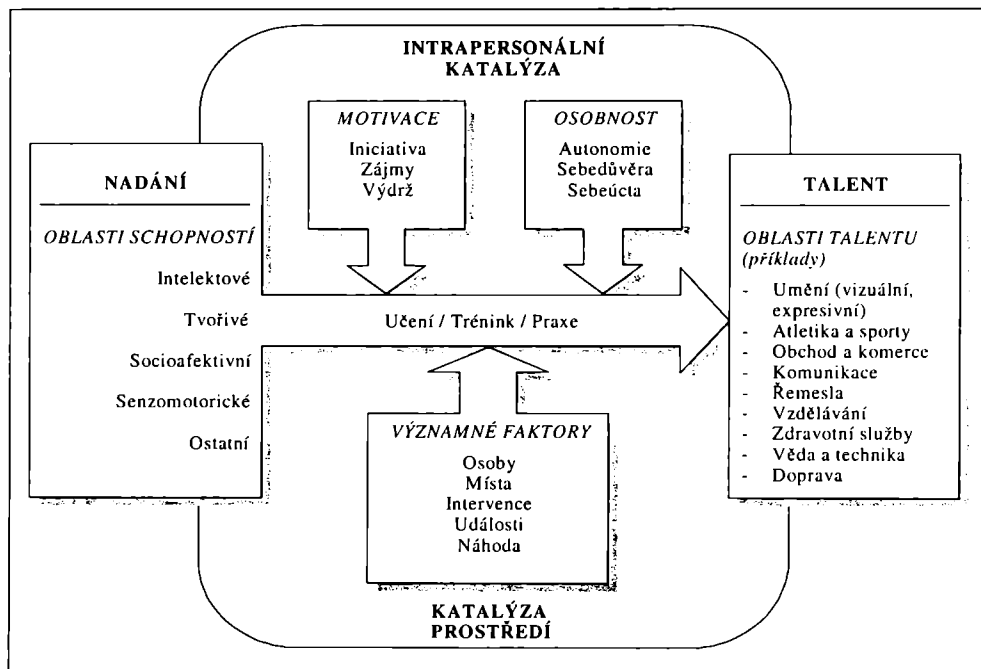
Obr. 2 Mönksův triadický model

Talent definuje Feldhusen jako: „Komplex schopností nebo inteligencí, naučených dovedností a znalostí a motivačně – postojových dispozic, které připravují jedince k úspěchu v zaměstnání, povolání, podnikání, umění i v zájmových aktivitách.“ (Gagne, 1993, str. 71).

Nadání je dle Feldhusena „Komplex inteligencí, postojů, talentů, odborností, motivací a tvořivosti, které vedou jedince k produktivnímu výkonu v oblastech nebo disciplínách oceňovaných danou kulturou a dobou.“ (cit. Gagne, 1993, str. 71).

2.5. Francois Gagne – diferencovaný model nadání a talentu

Gagneho (1993) model vychází z předpokladu, že nadání představuje přirozené, nesystematicky rozvíjené schopnosti a talent znamená systematicky rozvíjené schopnosti, které vytváří odbornost v určité oblasti lidské činnosti. Gagneho model ukazuje, že výskyt talentů je závislý na uplatnění jedné nebo více schopností v určité oblasti, jejichž rozvoj je urychlován tzv. intrapersonální katalýzou (tj. motivace, sebedůvěra) a tzv. katalýzou prostředí (tj. škola, rodina, společnost), prostřednictvím systematického učení a získávání dovedností. Schopnosti mají dle Gagneho (1993) původ v genetické struktuře lidských organismů, vyskytují se a vyvíjejí více méně spontánně a mají je v různé míře všichni lidé.

Obr. 3 Gagneho model

Model (viz

Obr. 3) definuje 5 oblastí schopností:

- intelektové,
- tvořivé,
- socioafektivní,
- senzomotorické,
- ostatní tj. méně prozkoumané a poznané schopnosti jako extrasenzorické vnímání, dar léčit a další.

Kromě schopností definuje Gagne rovněž tzv. intrapersonální katalýzu, katalýzu prostředí, roli učení a praxe.

Z daného modelu vyplývá následující:

- Každá z komponent modelu může ovlivňovat jakoukoliv jinou komponentu a tento proces je oboustranný.
- Vztahy mezi schopnostmi a talenty jsou často složité. Jistá schopnost přispívá k vývoji mnoha různých talentů, ale kontroverzně jakýkoliv talent může odhalit schopnosti, které ho vytvářejí v různých doménách schopností.
- Žádná schopnost neznamená nezbytný předpoklad projevu velmi talentovaného chování, což je v opozici k Renzulliho modelu.
- Talentovaná osobnost je rovněž nadaná, ale nadaná osobnost nemusí být talentovaná.

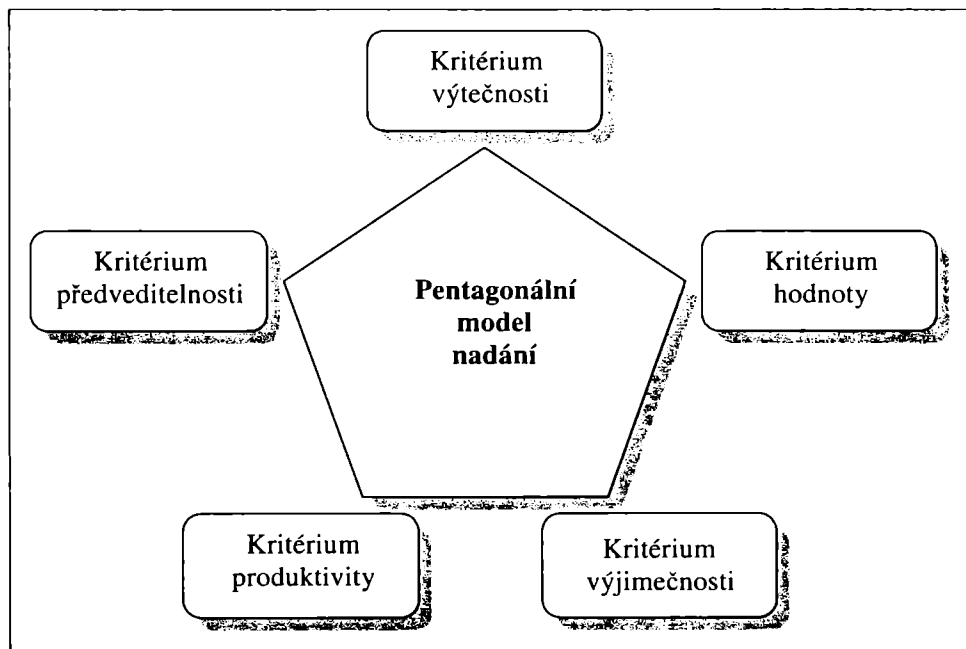
- Dvě osobnosti mohou aktivovat různé komponenty modelu k dosažení identické úrovně talentu.

2.6. Robert J. Sternberg – pentagonální model nadání

Sternberg (1993) navrhuje, aby se pojem nadání definoval na základě 5 kritérií (viz Obr. 4). Podle této teorie je nutné, aby člověk, který má být označen za nadaného, splňoval tyto základní předpoklady:

- kritérium výtečnosti (excellence),
- kritérium výjimečnosti (rarity),
- kritérium produktivity (productivity),
- kritérium předveditelnosti (demonstrability),
- kritérium hodnoty (value).

Kritérium výtečnosti. Toto kritérium je definováno následujícím způsobem: „Jedinec je nadprůměrný ve srovnání s vrstevníky v jisté dimenzi nebo sadě dimenzí.“ (1993, str. 185). Přičemž za zásadní považuje Sternberg formulaci „ve srovnání s vrstevníky“, kteří vždy tvoří nutnou podmínku pro srovnání výkonu. Jedině na základě tohoto srovnání je možné označit daného jedince za nadaného.

Obr. 4 Pentagonální model nadání Sternberga

Kritérium výjimečnosti. Sternberg (1993, str. 186) objasňuje toto kritérium takto: „Dříve, než označíme někoho za nadaného, musí tento jedinec mít výjimečné schopnosti, které se vyskytují u vrstevníků jen zřídka.“ Toto kritérium

vlastně doplňuje první kritérium, poněvadž daná osoba může dosahovat výborných výkonů, ale pokud tato schopnost není nějak výjimečná, nebude pravděpodobně označen za nadaného.

Kritérium produktivity. Dimenze, podle které je jedinec hodnocen jako nadprůměrný, musí vést, alespoň potenciálně, k produktivitě. Toto kritérium bývá často nejednoznačně akceptováno. Někteří autoři namítají (Gardner, 1983), že například pouze vysoké skóre v inteligenci je nedostačující pro označení nadaného. Toto vysoké skóre neukazuje, že je daný člověk schopen vykonávat něco zvláštního a speciálního.

Sternberg (1993) dané kritérium naopak považuje za důležité, jelikož i vysoké skóre v inteligenčním testu ukazuje na jistý potenciál k produktivitě. Autor však podotýká, že děti jsou spíše hodnoceny na základě potenciální, než aktuální produktivity. S přibývajícím věkem je potom na skutečnou produktivitu kladen při hodnocení nadání větší důraz. Pouze potenciál k produktivitě v dané oblasti je však pro Sternberga dostačující.

Kritérium předveditelnosti. Jedinec označen za nadaného v jisté oblasti musí být schopen prokázat své skutečné schopnosti prostřednictvím validních a reliabilních hodnotících nástrojů.

Kritérium hodnoty. Jedinec musí vykázat nadprůměrný výkon v oblastech, které jsou hodnotné pro něj nebo pro společnost. Toto kritérium se do jisté míry shoduje s Tannenbaumovým pojetím společenských determinant nadání.

3. Shrnutí a závěr

Naznačené přístupy ukazují, jakou šíři pohledů jednotlivé definice a modely pokrývají. Přitom je velmi obtížné najít jakékoliv jednotící hledisko. Proto snad můžeme souhlasit s Gagne (1993), že základním denominátorem těchto definic a modelů je pojetí schopností.

Uvedme však alespoň několik nejednoznačností, které dle našeho názoru do jisté míry komplikují metodologickou přípravu jakéhokoliv výzkumu a omezují interpretační možnosti již publikovaných výzkumných závěrů. Jde zejména o to, že:

Někteří autoři užívají pojmy jako vysoké schopnosti, další hovoří o jedincích „bystrých“, „nadaných“, „velmi nadaných“, „mimořádně nadaných“, „talentovaných“ a „geniálních“.

Pro některé autory se pojem nadání jednoznačně váže k intelektovým schopnostem (Terman, Sternberg), jindy tito autoři použijí pojem intelektové nadání, ale zároveň implicitně upozornují, že existují i jiné typy nadání. Gardner nerozlišuje mezi pojmem inteligence a talent, říká totiž, že: „Když chcete, nazývejte je talenty a nebo inteligencí.“ (cit. Gagne, 1993)

Někteří autoři zahrnují pod pojem nadání i celou řadu dalších schopností (Witty, Tannenbaum, Havighurst, Marland).

Některé definice a modely zahrnují i osobnostní charakteristiky (Renzulli: angažovanost v úkolu, Mönks: motivace, Tannenbaum: neintelektové faktory, vliv

prostředí, Feldhusen: pozitivní sebepojetí, motivace...). Někdy tyto definice operují s těžko postihnutelnými charakteristikami jako je štěstí a náhoda (Tannenbaum,).

Někteří autoři si všímají vztahu mezi nadáním u dětí a označují ho jako „potenciální nadání“, pro dospělé používají pojem „skutečné nadání“. Jiní autoři však vnímají nadání (ať u dospělých nebo dětí) pouze jako jistý potenciál, jehož naplněním je potom talent (Gagne).

Dle Feldhusena je talent pouze jakousi dílčí kategorií nadání. Dočkal, Marland a další se domnívají, že je možné oba pojmy používat jako synonyma.

Většina autorů modelů a definic navíc nespecifikuje rozpětí populace, pro kterou nadání nebo talent definují. Zdá se, že někteří uvažují o velmi malém procentu populace (Tannenbaum) jiní jasně definují pravděpodobná procenta výskytu nadaných v populaci (někdy 3%, 5%, i 10%).

Přes výše uvedené nejednoznačnosti se ukazují být dané modely funkční i potřebné zejména díky jejich častému využívání při nejrůznějších identifikačních procesech (Portešová, 2002), sloužících ke komplexnímu podchycení nadaných dětí k výzkumným i pedagogickým účelům.

LITERATURA:

- Malá československá encyklopedie, část IV, Academia, 1986.
- Dočkal, V. (1983). K problému definovania pojmov nadanie a talent. In: Československá psychologie, 27, 2, 120 – 135.
- Feldhusen, J.F. (1986). A conception of giftedness. In: Sternberg, R.J., Davidson, J.E. (Eds.), Conceptions of giftedness. Cambridge University Press, Cambridge, 112 – 127.
- Gagne, F. (1993). Constructs and models Pertaining to exceptional human abilities. In: Heller, K.A, Mönks, F.J., Passow, A.H., (Eds.), International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent. New York, Pergamon, 69 – 87.
- Hollingworth, L. (1942). Children above 180 IQ. World book company, New York
- Hříbková, L. (1991). Modely, strategie a metody k identifikaci talentu. In: Československá psychologie, 1, 48 – 59.
- Khatena, J. (1982). Educational psychology of the gifted. John Wiley and Sons, New York.
- Mönks, F.J. (1992). Development of gifted children: the issue of identification and programming. In: Mönks, F.J., Peters, W.A.M (Eds.), Talent for the future, The Netherlands, Van Gorcum.
- Passow, H.A. (1993). National/State Policies Regarding Education of the Gifted. In: Heller, K.A, Mönks, F.J., Passow, A.H., (Eds.), International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent. New York, Pergamon, 29 – 46.
- Portešová, Š. (2000). Perfekcionismus u nadaných adolescentů. Nepublikovaná disertační práce, FFMU, Brno
- Portešová, Š. (2002). Identifikace a predikce úspěšnosti u nadaných a talentovaných jedinců. In: Annales psychologici, P6, str. 47 – 53, Masarykova universita v Brně
- Renzulli, J.S. (1986). The three-ring conception of giftedness: a developmental model for creative productivity. In: Sternberg, R.J., Davidson, J.E., (Eds.): Conceptions of giftedness. Cambridge University Press, Cambridge, 53 – 92.
- Richert, S.E. (1990). Rampant Problems and Promising Practices in Identification. In: Colangelo, N., Davis, G.A., Handbook of gifted Education, New York, Pergamon
- Sternberg, R.J. (1993). Procedures for identifying intellectual potential in gifted: A perspective on alternative "metaphors of mind". In: Heller, K.A, Mönks, F.J., Passow, A.H., (Eds.), Internatio-

nal Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent. New York, Pergamon, 185 – 207.

Siegler, R.S, Kotovsky. (1986). Two levels of giftedness: shall ever the twain meet? In:

Sternberg, R.J., Davidson, J.E., (Eds.). (1993). Conceptions of giftedness. Cambridge University Press, Cambridge, 53 – 92.

Tannenbaum,A.J. (1986). Giftedness: a psychosocial approach. In: Sternberg, R.J., Davidson, J.E., 1986, Conceptions of giftedness. Cambridge University Press, Cambridge, 21 – 52.

ABSTRACT:

The aim of presented study is to show empirical and theoretical approaches to the psychology of giftedness. A multidimensional approaches as well as one-dimensional are presented. The core of this article is a deep description of six, the most influential theoretical approaches to this field – J.Tannenbaum's „psychosocial“ approach to defining giftedness, J.Renzulli's the „three ring“conception of giftedness, and its modification made by F.Monks and Feldhusen's model which covers four fundamental components, Gagne's model of giftedness and talent and Sternberg's conception. Selected models belong to the most influential in this field and are widely used in the identification strategies of gifted population for research and diagnostics purposes.

Key words: talent, giftedness, models, conceptions

Tato práce je podporována projektem GAČR č. 406/02/D143.